

Het beeld en de kunsten van Nederland

Verslag van een cultuurpolitiek debat tussen de fractievoorzitters van paars

Herber van de Minkelis Het behoeft nauwelijks toelichting dat met het Nederlandse internationaal beleid beoogd wordt de relaties met andere landen te onderhouden en te verbeteren, bijvoorbeeld in economisch, politiek en militair opzicht. En evenmin dat met het cultuurbeleid beoogd wordt de cultuur te onderhouden en te verbeteren, onder andere door de kwaliteit van de cultuurproductie te stimuleren en de spreiding en afname ervan te bevorderen. Maar wat mag er nu verstaan worden onder een combinatie van die twee? En welke component - de internationaal politieke of de culturele - behoort daarbij richtingaangevend te zijn? Daarover ging het zesde Boekman-debat. In een drukbezet theater Frascati in Amsterdam debatteerden op 9 oktober de fractievoorzitters van de regeringspartijen, Gerrit Jan Wolffensperger (D66), Jacques Wallage (PvdA) en Frits Bolkestein (VVD), over het internationaal cultuurbeleid onder leiding van Theo Quené, voorzitter van de Boekmanstichting.

Voorafgegaan door een prikkelende inleiding van Ton Bevers, hoogleraar kunst- en cultuurwetenschappen aan de Erasmus Universiteit te Rotterdam, ontstond een geanimeerd, inhoudelijk boeiend en door de terloopse anekdoten en illustratieve voorbeelden bij zagen hilarisch debat, waarbij de standpunten zich allengs scherper aftekenden. (De afzonderlijke voordrachten van de drie fractievoorzitters en de inleiding van Bevers zijn integraal in dit cahier opgenomen

- red.) De discussie richtte zich allereerst op de vraag of het internationaal cultuurbeleid nu wel of geen instrument voor buitenlandse politiek behoort te zijn. Daarna kwam aan de orde in hoeverre de huidige beleidsmiddelen aanvulling behoeven en tot slot werd besproken of het beleid zich zou moeten richten op specifieke cultuurkringen dan wel geografische gebieden.

Instrumenteel of zelfstandig internationaal cultuurbeleid

'De nota *De herijking van het buitenlands beleid* is geschreven vanuit de optiek dat het buitenland-beleid gericht is op de versterking van de Nederlandse politieke en economische positie; cultuurbeleid wordt gezien als een instrument in dat beleid. Is dat terecht', vroeg Quené de fractievoorzitters, 'of gaat het in het buitenlandse cultuurbeleid om de versterking van de kwaliteit van de Nederlandse scheppende en uitvoerende kunsten, zoals Bolkestein verwoordde? En dus om een zelfstandig beleid, ondergebracht bij het ministerie van Cultuur?'

Voor Wolffensperger, als eerste reagerend, staat 'het beeldmerk Nederland' voorop. In zijn visie bestaat dat beeldmerk uit een economisch, een politiek en een cultureel bestanddeel. Sprekend over het culturele bestanddeel verwees hij naar de functie van Nederland 'als kruispunt en platform voor cultuur'. Die platformfunctie - te realiseren door buitenlandse kunstenaars hier naar toe te halen en Nederlandse kunstenaars

uit te zenden - heeft voor hem prioriteit, veel meer dan het exporteren van cultuurgoederen. 'Maar', zo voegde hij eraan toe, 'voor beide, voor die functie als kruispunt en voor die export, is het vinden van een gemeenschappelijke noemer in dat buitenlands beleid een essentiële voorwaarde. Die kruispunt-, die platformgedachte dient deel uit te maken van het beeld Nederland dat wij via de buitenlandse politiek naar buiten communiceren.' Het versterken van die kruispunt- en platformfunctie geldt voor hem als eerste doel van de internationale cultuurpolitiek. Met andere woorden en vanuit een andere invalshoek deelt hij de opvatting van Bolkestein dat het versterken van de cultuurbeoefening in Nederland van grote betekenis is.

Voor Wallage impliceert een buitenlandse cultuurpolitiek het voortdurend stellen van een fundamentele vraag: 'Waarom willen wij dat het buitenland kennis neemt van wat wij doen?' Voor hem ligt het antwoord in een juiste beeldvorming bij de ander: 'Als mensen over ons land spreken, als ze zich daarvan een beeld vormen, dan wil ik gekend worden zoals wij naar mijn idee zijn. En daarbij speelt de cultuur, wat mij betreft in iets engere zin dan Mourik bedoelt, een belangrijke rol. Als het bestaande beeld niet correct is, dient dat te worden rechtgezet, onder andere door het inzetten van cultuur.'

Om zijn uitspraak te illustreren, noemde Wallage het voorbeeld van het Groninger Museum. 'Over de bouw daarvan is veel te doen geweest. Men vond het buitenproportioneel enzovoort. Na verloop van tijd ontdekten veel Groningers dat het beeld van Groningen, de betekenis van de stad voor de buitenwereld, veel meer gevormd werd door dat museum dan ze zich ooit hadden kunnen voorstellen. We hebben jaren achter de rug waarin Groningen alleen werd gezien als stad in de provincie. En nu blijkt het op eens in een aantal opzichten een interessante stad te zijn!'

Voortgaand op deze lijn beschouwt Wallage internationaal cultuurbeleid als een instrument om de nationale identiteit te onderstrepen. De fundamentele waarden die daarin besloten liggen, komen naar zijn idee juist in de culturele produktie sterk naar voren. Wallage onderkent tevens een noodzaak tot deze culturele profilering. 'Naarmate er meer multilaterale besluitvorming plaatsvindt, naarmate de markt ook internationaal meer zijn stempel op landen drukt, is het van groter belang dat de identiteiten van landen, van naties tot hun recht blijven komen.'

Wallage trok zijn stelling ook door naar Europees niveau. 'Het antwoord op de vraag naar wat voor soort Europa wij eigenlijk onderweg zijn in bestuurlijk en politiek opzicht, heeft sterk te maken met de vraag wat voor soort nationale identiteiten wij in stand willen houden en kunnen houden. Dat proces gaat eigenlijk over de mate van federalisme in Europa, over de mate waarin je bevoegdheden wilt en kunt overdragen. In die spanningsrelaties vind ik het van groot belang dat Nederland zich ten minste in Europa, maar ook in andere werelddelen laat zien als het land dat het is. De cultuurproductie van dit land beschouw ik als een van de wezenlijke kenmerken. In dat opzicht is er dus wel degelijk een politieke dimensie in ons internationaal cultureel optreden.'

Bolkestein heeft sterke twijfels over de beeldbepalende sturingskracht die aan het internationaal cultuurbeleid wordt toegeschreven. 'In het buitenland heeft men, voor zover men weet waar Nederland ligt, een bepaald beeld van ons land. Dat beeld heeft positieve en negatieve kanten: onder andere de nuchterheid, de strijd tegen de zee, de bollen, de windmolens, kaas, het sociale paradijs, de democratie, de verdraagzaamheid, maar ook de drugs.' Hij is sceptisch over het rechtstreeks

langs culturele weg beïnvloeden van dat beeldmerk. ‘Het beeldmerk is een abstractum. We kunnen het beeldmerk wel veranderen, maar alleen langs indirecte weg. De instrumenten en bijeffecten moeten we van elkaar onderscheiden. Instrumenten van ons cultuurbeleid kunnen worden gebruikt voor confrontatie tussen Nederlandse en buitenlandse kunstenaars, voor de presentatie van onze kunstuitingen in bijvoorbeeld Kassel of Venetië, met als doel het artistieke niveau in Nederland te verhogen en te versterken. Als we dát weten te bereiken en als de kwaliteit van onze exportproducten en van de ordening van onze Nederlandse samenleving ook in orde is, dan volgt daaruit indirect, maar wel automatisch, een verbetering van ons beeldmerk.’ Het directe verband dat Wolffensperger met buitenlandse en economische zaken signaleert, ziet Bolkestein dus niet. Natuurlijk kent ook hij, net als Jacques Wallage, de wens dat Nederland goed gekend wordt, maar hij ziet geen reden om het internationaal cultuurbeleid op te zadelen met de verantwoordelijkheid daarvoor. ‘De beeldvorming’, zo betoogde hij, ‘is de resultante van het gehele overheidsbeleid, voor zover dat doorklinkt in het buitenland.’

Wallage was het niet eens met deze sterk vereenvoudigde weergave van zijn standpunt. Hij wees erop dat de cultuurpolitiek waar het in Europees verband om gaat, van een andere en minder vrijblijvende orde is dan Bolkestein suggereert. ‘De vraag is of de cultuurproductie van een aantal landen, die om een reeks van redenen goed moeten samenwerken, een positieve factor in die samenwerking kan zijn. Als we de potentie van een land, bijvoorbeeld Italië, in Europees verband willen weten, zullen we dat land moeten kennen. En dat land wordt niet alleen gekend door zijn economische indicatoren. Dat wordt ook gekend door wat het op cultureel terrein weet te presteren. Ik durf de stelling wel aan dat de Italiaanse

designkwaliteit een positieve invloed heeft op de internationale beeldvorming. Bij een beoordeling voor toelating tot de EMU is die culturele beeldvorming natuurlijk niet zo relevant, maar voor de vraag wat eigenlijk het lange-termijnperspectief is van samenwerking in Europa, is die beeldvorming wél relevant. En in Italië zijn ontwikkelingen gaande die voor ons in humaan opzicht, in cultureel opzicht dus, van grote betekenis zijn. Ik vind de versmalling van dat beoordelen van een ander land tot de toetredingscriteria van de EMU een miskennis van het Europa zoals het in mijn ogen op de langere termijn zou moeten zijn.’

Beleidsmiddelen

Voorzitter Quené stelde vervolgens de inzet van middelen om internationaal cultuurbeleid te voeren aan de orde. Ruim twee jaar geleden rapporteerde de adviescommissie Gevers - ingesteld op verzoek van de Tweede Kamer - dat de coördinatie van de uitvoering van het internationaal cultuurbeleid het meest gebaat was bij een vereniging voor buitenlandse culturele betrekkingen. Deze vereniging zou vooral moeten bestaan uit veldorganisaties met internationale ervaring. Die rapportage is indertijd gunstig door de regering ontvangen, maar welk standpunt huldigen de fractievoorzitters van de huidige regeringspartijen? Quené zelf gaf alvast een voorzet: ‘Ik heb in het algemeen bevroed uit uw commentaren dat u positief staat tegenover zoiets als het Literair Productie en Vertalingenfonds en dat u op grond van de *meritgood*-overwegingen ook positief staat tegenover de subsidies. Eigenlijk voert u dus een pleidooi voor een relatieve autonomie op een betrekkelijk laag niveau, zonder dat het tot allerlei koepelconstructies leidt. Klopt dit of zijn hier toch nog enige kanttekeningen bij te plaatsen?’

Uit hun reacties bleek dat de fractievoorzitters

weinig vertrouwen hebben in een afzonderlijke koepelorganisatie voor internationaal cultuurbeleid. Het lijkt Wolffensperger onmogelijk om de veelheid van kunstuitingen te coördineren, eenvoudigweg omdat ze te veel van elkaar verschillen. Hij heeft dus weinig fiducia in een vereniging volgens het model-Gevers. ‘Als er al iets van coördinatie zou moeten zijn, dan zie ik in dat geval een rol voor de minister van Buitenlandse Zaken, als degene die het centrale beeld van Nederland naar buiten toe, marginaal, moet coördineren.’

Bolkestein ziet die mogelijkheid tot coördinatie al evenmin, ook gezien de verschillende instrumenten die kunnen worden ingezet om internationaal cultuurbeleid te voeren. Wat dit betreft is hij het roerend eens met Wolffensperger. Hij plaatst wel een kanttekening bij de gesubsidieerde activiteiten in het buitenland. ‘Je moet natuurlijk wel weten wáár je die activiteiten uitvoert. Het moet aansluiten bij vorige manifestaties in het buitenland en geen incident zijn zonder culturele inbedding, zoals enkele jaren geleden in Houston (Texas). Daar is zomaar *ins Blaue hinein* voor drie miljoen gulden verspijkerd. Dat heeft geen enkel nut, dat is verloren geld. Ik ben voor subsidies, maar ze moeten wel goed worden besteed. In bijvoorbeeld Berlijn, Boedapest of Kopenhagen was die investering beter op zijn plaats geweest.’

Wallage was het helemaal eens met deze kanttekening. Wat de voorgestelde vereniging betreft, constateerde hij bij de anderen en bij zichzelf een behoorlijke huiver voor nieuwe instituties, infrastructuren en organisaties. ‘Dat zegt iets over waar het in Nederland behoorlijk mee uit de hand is gelopen. Wat overblijft is echter de wens tot het creëren van een meerwaarde.’ In dat verband zag hij een belangrijke taak voor ‘Den Haag’ weggelegd. ‘De huidige presentatie van onze cultuurproductie is te veel gesegmenteerd,’ meende

hij. ‘Het is te vaak een presentatie per kunstuiting. Wat Den Haag kan bieden als toegevoegde waarde aan datgene wat de makers laten zien, is het leggen van verbindingen tussen een aantal van die verschillende culturele uitingen.’ In tegenstelling tot Bolkestein acht hij coördinatie wel mogelijk en zelfs belangrijk. ‘Bij de diplomatieke representatie van ons land vind ik het van belang dat er een meerwaarde ontstaat doordat betrokken departementen zich iedere keer de vraag stellen: “Wat kunnen wij toevoegen aan de bilaterale contacten die bijvoorbeeld musea of filmmakers met elkaar hebben?”’ Wallage zou het jammer vinden als de kunstenwereld niet zou willen profiteren van de ervaring die een aantal grote cultuurproducenten - waartoe hij ook de Nederlandse universiteiten rekent - inmiddels in hun internationale contacten hebben opgedaan. ‘Tot slot: een scheutje Melina Mercouri zou Jo Ritzen zeker niet misstaan. Daarmee bedoel ik dat het zichtbaar, met enige trots, met enig gevoel voor presentatie uitdragen van datgene wat hier wordt gepresteerd óók bij dat internationaal cultuurbeleid behoort.’

Prioriteiten

Na dit bloemrijke beeld van de minister van OCenW bracht Quené de discussie weer op een ander spoor. ‘Als we praten over internationaal cultureel beleid, zo strak belijnd als de heer Bolkestein propageert, is er dan gegeven de geringe middelen toch te vertellen op welke cultuurkringen of geografische eenheden dat beleid zich naar het oordeel van het forum bij voorkeur moet richten? Is daar een antwoord op te geven?’

Bolkestein vond dat daar geen algemene en beleidsmatige uitspraken over te doen zijn. ‘Dat verschilt per sector. Voor muziek ligt dat totaal anders dan voor beeldende kunst.’ Wolffensperger was meer geneigd te generaliseren. Hij wees op het onderscheid tussen niet-taalgebonden

kunsten en de taalgebonden kunsten. ‘Het is natuurlijk vrij makkelijk om te zeggen: “Men vindt de weg naar het buitenland vanzelf wel.” En er zijn vele voorbeelden waarin dat het geval is. Maar als ik naar de zojuist gehouden Liber 95-manifestatie in Barcelona kijk, dan lijkt mij dát een voorbeeld waar stimulering door de overheid, juist gezien het taalgebied, essentieel zou zijn.’ Voorts stelde hij ‘dat de beperkte middelen van de overheid in de allereerste plaats zouden moeten gaan naar zich ontwikkelende democratieën, waarin men hulp nodig heeft om een culturele infrastructuur te ontwikkelen. In de tweede plaats naar ex-koloniën en verwante taalgebieden. En in de derde plaats, *last but not least*, naar plekken waar men dat het liefste hebben wil. Ook dát vind ik een belangrijk criterium.’

Dat viel niet direct in goede aarde bij Bolkestein. Hij riposteerde: ‘Als je me één opmerking permitteert: inzendingen naar de Documenta en de Biënnale zijn zonder subsidie in de Europese Gemeenschap onmogelijk. Dat kan alleen maar gebeuren met steun van de overheid. En om dan te zeggen: “Ik ga me eerst richten op zich ontwikkelende economieën, want ik wil die mensen zo graag helpen...” Ik wil die mensen ook graag helpen, maar dat is geen internationaal cultureel beleid!’ Wallage viel Wolffensperger echter bij: ‘Europa - en daartoe behoren ook de landen in Midden-Europa - staat in het hart van ons beleid, op allerlei terreinen. Als Warschau, Boedapest, Praag eindelijk weer gewoon Europese hoofdsteden zijn, dan vind ik het van groot belang dat de uitwisseling van kunstenaars op gang komt en dat er tussen die reeks van dingen verbindingen worden gelegd. Dat zou voor mij althans een hele hoge prioriteit zijn. Ik heb het gevoel dat de Europese ruimte voor een land als Nederland toch wel buitengewoon belangrijk is.’

‘Kan het Nederlandse internationaal culturele

profiel eigenlijk niet beter verscherpt worden door meer aandacht te besteden aan de Nederlandse internationale festivals,’ informeerde Quené vervolgens, ‘aan de bestaande *centers of excellence*, zoals de Rijksakademie, Ateliers en het Berlage Instituut, en aan nieuwe internationale instituten zoals een internationaal kunstenaarshuis?’

Wolffensperger meende die vraag al ‘ruimschoots’ te hebben beantwoord. Wallage greep Quenés vraag aan voor verdere nuancering. ‘Voor die aandacht is veel te zeggen. We hebben alle drie het belang van de uitwisseling, van de ontmoetingen, naar voren laten komen. Het roept wel de vraag op waar je in financiële termen je prioriteit moet leggen. Ik geloof dat er onderscheid moet worden gemaakt tussen het laten zien van dingen, het laten ontmoeten van mensen en het kopen van dingen. De mate waarin je koopt zal vergeleken moeten worden met de mate waarin je laat ontmoeten en laat zien. Voor zover ik het kan overzien wordt van het beschikbare geld relatief weinig besteed aan het hiernaar toe halen en naar elders uitzenden van mensen. Ik meen dat als we internationaliseren definiëren als het bewerkstelligen van internationale ontmoetingen, die ontmoetingen in het internationaal cultuurbeleid een wat zwaardere plaats behoren te krijgen.’ Bolkestein had hier slechts aan toe te voegen dat voor hem het hart van het internationaal cultuurbeleid ‘de confrontatie is tussen mensen van hier met mensen van daar, via wat zij presteren’. Met het stimuleren van die confrontaties is hij het dan ook ‘glad eens’.

Besluit

De drie fractievoorzitters van paars blijken soms tot dezelfde conclusies te komen, zij het vanuit verschillende vertrekpunten. Meestal is die overeenstemming er dan ook slechts ten dele.

Om te beginnen vult ieder het begrip cultuur anders in. Bolkestein gaat feitelijk uit van de

scheppende en uitvoerende kunsten. Wallage betreft ook onderwijs en wetenschappen erbij. Wolffensperger gaat ook uit van de kunsten, maar voegt er de media aan toe. Zijn motivatie daarvoor is ‘dat je niet om de massamedia heen kunt, al was het maar omdat het aantal mensen dat via die massamedia beïnvloed wordt, een veelvoud is van alle mensen die naar theaters en musea en wat dies meer zij gaan’.

Ook hun visies op de instrumentele dan wel zelfstandige rol van het internationaal cultuurbeleid zijn verschillend. Voor Bolkestein ligt de zaak duidelijk: hij ziet niets in een instrumentele benadering. Internationaal cultuurbeleid moet zelfstandig zijn en hoort derhalve thuis bij het ministerie van Cultuur. Wallage redeneert vanuit de gedachte dat onderwijs, wetenschappen en cultuur in elkaars verlengde liggen. Zijn keuze valt om die reden automatisch op het huidige ministerie van OCenW. Hij zou willen dat dit departement zich nu ‘internationaal geïntegreerd probeert te presenteren’. Wolffensperger tot slot staat niet afwijzend tegenover een ondersteunende rol van het internationaal cultuurbeleid bij de buitenlandse betrekkingen, zolang het bijdraagt aan een consistente beeldvorming van Nederland. Als er al sprake moet zijn van enige coördinatie - Wolffensperger beschouwt de kunstensector daarvoor eigenlijk als te divers - dán ook bij het ministerie van Buitenlandse Zaken.

Bolkestein is standvastig in zijn verzet tegen een instrumentele beleidsopvatting, omdat hij geen directe relatie ziet met export, buitenlands beleid of ontwikkelingssamenwerking. Wallage ziet dat verband evenmin, maar signaleert wel een politieke dimensie in het internationaal culturele optreden.

Over het doel van het internationaal cultuurbeleid lopen de meningen op

vergelijkbare wijze uiteen. Verhoging van de artistieke kwaliteit van de Nederlandse cultuurproductie, zegt Bolkestein. Het uitdragen van onze nationale identiteit, zegt Wallage. Versterking van de kruispunt- en platformfunctie van Nederland als component van het beeldmerk Nederland, zegt Wolffensperger. Voor Wallage en Wolffensperger is het doel dus vooral gerelateerd aan beeldvorming in het buitenland.

Grote eensgezindheid legden de fractievoorzitters van paars aan de dag in het belang dat zij hechten aan contacten tussen Nederlandse en buitenlandse kunstenaars. Alle drie zien zij weinig in het creëren van nieuwe organisaties die belast moeten worden met de coördinatie van het internationaal cultuurbeleid. Zij hebben weinig vertrouwen in het effect van opgelegde structuren. In plaats daarvan verwachten zij meer van een versterking van bestaande netwerken en instellingen met internationale ervaring.

Door zich betrokken en genuanceerd uit te spreken over organisatie, doel en richting van het internationaal cultuurbeleid, bepaalden de fractievoorzitters in niet geringe mate hun positie tegenover de culturele paragraaf van de herijkingsnota. Door unaniem het belang van internationale uitwisseling op het gebied van de kunsten te benadrukken, leek het er zelfs op dat een politieke knoop werd doorgehakt.

Bibliografische gegevens

Minkelis, H. van de (1995) ‘Het beeld en de kunsten van Nederland: verslag van een cultuurpolitiek debat tussen fractievoorzitters van paars’. In: *Boekmancahier*, jrg. 7, nr. 26, 437-442.